

อิทธิพลจารีตประเพณีท้องถิ่นที่มีต่อการบันทึกประวัติศาสตร์นิพนธ์ กลุ่มตำนานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ไข่มุก อุทยาวลี¹

บทนำ

บทความนี้เป็นการศึกษาอิทธิพลจารีตประเพณีท้องถิ่นที่มีต่อการบันทึกเอกสารประวัติศาสตร์นิพนธ์ในกลุ่มที่เรียกว่าตำนานประวัติศาสตร์ ซึ่งการเข้าใจพื้นฐานด้านวัฒนธรรมการศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น สามารถเชื่อมโยงไปสู่การศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ในแนวทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์จำเป็นต้องศึกษาที่มาของที่มาของภูมิหลังของหลักฐานประวัติศาสตร์ซึ่งหลักฐานในกลุ่มลายลักษณ์อักษรของท้องถิ่นมักมาจากบันทึกของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นส่วนใหญ่ โดยทั่วไปหลักฐานในกลุ่มที่นักประวัติศาสตร์เรียกว่าตำนานประวัติศาสตร์มักสะท้อนเนื้อหาอันเป็นเรื่องราวของข้อมูลประวัติศาสตร์ด้านใดด้านหนึ่งของท้องถิ่นและหลักฐานดังกล่าวมักแสดงให้เห็นถึงจารีตการศึกษาดั้งเดิมของชุมชนโดยเฉพาะการเรียนรู้หลากหลายวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ปรากฏในรูปแบบการเรียนรู้ด้านอักษรวิธีของคนในสังคมโบราณท้องถิ่นต่างๆ ดังนั้นรูปแบบของเอกสารที่ใช้บันทึกข้อมูลยังบ่งบอกความเป็นมาของวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นต่างๆ อีกด้วย ตำนานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นส่วนใหญ่บันทึกในระบอบพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นต้นมา ตำนานยุคแรกที่ใช้ภาษาบาลีและภาษาท้องถิ่นเช่นในภาคเหนือใช้ภาษาไทยยวน (โยนก) หรือที่เรียกว่าอักษรธรรมล้านนาในภาคใต้ใช้อักษรขอม และอักษรไทย โดยเฉพาะอักษรขอมจะใช้ในเอกสารโบราณบันทึกในใบลาน และหนังสือใบลาน เป็นต้น ตำนานดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาหนึ่งที่มีบทบาทแพร่ขยายวัฒนธรรมทั้งด้านประเพณีท้องถิ่นและแทรกซึมสู่กระบวนการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้ว่าในสังคมท้องถิ่นไทยมักมีวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม การบันทึกข้อมูลท้องถิ่นจึงมักพัฒนามาจากทักษะการศึกษาเรียนรู้อักษรวิธี ซึ่งมีการถ่ายทอดจากบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าว

จารีตประเพณีท้องถิ่นที่สืบเนื่องจากพุทธศาสนา

ตำนานท้องถิ่นหลายเรื่องทั้งตำนานเกี่ยวกับพุทธศาสนา อาทิ ตำนานพระบรมธาตุต่างๆ ตำนานศาสนสถานสำคัญ ตำนานประวัติการเผยแพร่ศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ ซึ่งตำนานเหล่านี้เขียนขึ้นจากคติความเชื่อปรัชญาของศาสนาเป็นหลัก รวมทั้งตำนานเมืองโดยเฉพาะตำนานเมืองยุคแรกๆ ที่เขียนขึ้นในระยะก่อนพุทธศตวรรษที่ 25 ดังจะพบว่าผู้บันทึกตำนานคือผู้ที่มีความรู้ด้านอักษรศาสนาอย่างชำนาญ กลุ่มคนดังกล่าวในสังคมโบราณคือปราชญ์ซึ่งหมายถึงพระสงฆ์ ตำนานจึงเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ผลิตจากศูนย์กลางการศึกษาโบราณในท้องถิ่นคือวัด และวัดในสังคมไทยในอดีตเป็นแหล่งการเรียนรู้วิชาด้านอักษรศาสตร์ หรือ อักษรวิธี การศึกษาเล่าเรียนในแขนงนี้ ทำให้เกิดการสร้างบุคลากรการศึกษาหรือปราชญ์ของสังคมที่มีทักษะการเรียนรู้ด้านอักษรศาสตร์ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการเขียน บันทึก เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น และการที่ผู้บันทึกตำนานเป็นบุคคลในศาสนาดังกล่าว ทำให้การเขียนหรือบันทึกตำนานมีความสัมพันธ์กับอิทธิพลและปรัชญาศาสนาอยู่ด้วย

จารีตการบันทึกและคัดลอกตำนาน

การบันทึกตำนานหมายถึง ตำนานได้ถูกบันทึกครั้งแรกหรือเป็นต้นฉบับและการคัดลอกตำนาน เป็นการลำดับเนื้อหาของข้อมูลของตำนานเรื่องต่างๆ จากข้อมูลตำนานที่เขียนครั้งแรก กระบวนการทั้งสองอย่างในการผลิตตำนานของคนในสังคมโบราณเกิดจากความคิดที่ต้องการสืบทอดพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่า เนื้อหาด้านานโดยเฉพาะตำนาน ที่มีเรื่องราวของพุทธศาสนาเป็นหลัก ในการบรรยายเรื่องจะมีการบันทึกเรื่องราวตอนต้นเกี่ยวกับประวัติพุทธศาสนาในอินเดีย และศรีลังกา แล้วมักต่อด้วยข้อมูลเกี่ยวกับการเผยแพร่พุทธศาสนา

¹อาจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์และศิลปะ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เข้ามาในท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ตลอดจนเรื่องราวของอาณาจักร หรือพัฒนาการทางสังคมของคนในท้องถิ่นต่างๆ

การบันทึกตำนานในลักษณะดังกล่าว มีความสัมพันธ์เป็นอย่างยิ่งกับแนวคิดปรัชญาศาสนา คือ ตำนานเป็นข้อมูลที่สืบทอดศาสนาให้ยืนยาวกว่า 5,000 ปี ตามความเชื่อของพุทธศาสนา ความหวังเกรงต่ออายุพุทธศาสนาว่ายืนยาวเพียง 5,000 ปี ทำให้คนในสังคมโบราณพยายามบันทึกข้อมูลตำนานบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของการเผยแพร่ของศาสนาไปยังดินแดนหรือท้องถิ่นต่างๆ นอกจากนี้เนื้อหาในตำนานมักกล่าวถึงการบันทึกตำนานว่าเป็นการสร้างอันสงฆ์และเป็นหนทางในการเข้าถึงธรรมสูงสุดของศาสนา เช่น ตำนานที่เขียนในพุทธศตวรรษที่ 21 อาทิ ตำนานเรื่องชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึงการบันทึกตำนานเป็นการสะสมบุญและเพื่อบรรลุนิพพาน ในจุดประสงค์ของการเขียนตำนานเรื่องนี้ว่า “...ข้าพเจ้าไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วขอให้ได้อานิสงฆ์ส่วนบุญมากพอที่จะกำจัดอันตรายต่างๆ ได้ด้วยบุญกุศล จะได้กล่าวถึงคัมภีร์ชินกาลมาลี...ขอให้ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้สามารถรอบรู้กาลเวลาของพระพุทธครั้นได้รู้กาลเวลานี้แล้ว ขอให้เกิดมีญาณคติโดยง่าย เมื่อฟังธรรมอันประเสริฐของพระศรีอารยเมตไตรย ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้มรรคผลเป็นขิปปาภิญญา (ตรัสรู้โดยเร็ว) ในอนาคตกาลเทอญ...” (พระรัตนปัญญาเถระ (แต่ง) แสง มนวิฑูร (แปล), 2517 : 3, 164.)

คติความเชื่อในการบันทึกตำนานว่าเป็นการจรรโลงสืบทอดศาสนา ยังมีผลต่อการคัดลอกตำนานศาสนา โดยเฉพาะตำนานที่เกี่ยวกับศาสนสถานและพุทธรูปสำคัญ ในพุทธศาสนาที่สำคัญท้องถิ่นต่างๆ เช่น ตำนานเกี่ยวกับพระบรมธาตุ เช่น ตำนานพระบรมธาตุคอกสุเทพ ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ตำนานพระธาตุพนม ตำนานพระธาตุหริภุญไชย ตำนานพระบรมธาตุฯ เมืองนครศรีธรรมราช รัตนพิมพวงศ์นิทานพุทธสิหิงค์ ตำนานพระแก่นจันทร์ ตำนานวัดเจ็ดยอดเชียงใหม่ ตำนานวัดเจดีย์หลวงเมืองนพบุรีนครเชียงใหม่ ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานพระธาตุแก้วดอนเต้า ตำนานพระธาตุคอกสุเทพ ตำนานพระธาตุช่อแฮ เป็นต้น

ตำนานเหล่านี้ล้วนแต่เขียนขึ้นเพื่อสืบทอดศาสนา ขณะเดียวกันเนื้อหาภายในตำนานยังอธิบายประวัติความเป็นมาของศาสนสถาน หรือ พุทธรูปสำคัญ ตามเรื่องที่กำหนดไว้คติความเชื่อทำให้ตำนานเรื่องหนึ่งอาจมีหลายสำนวน เพราะมีความพยายามในการผลิตซ้ำให้เรื่องราวทางศาสนาเป็นที่รับรู้ของคนในยุคสมัยต่อมา เช่น ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มีทั้งฉบับร้อยแก้วในชื่อตำนานพระบรมธาตุเมืองนครฉบับกลอนสวด หรือพระนิพนพานโสทร มีหลายสำนวน เป็นต้น

ในสังคมท้องถิ่นมีจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนำตำนานศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น ในภาคใต้ที่นครศรีธรรมราช มีประเพณีการสวดด้านเป็นประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกับความเจริญทางศาสนา และความสำคัญของวรรณกรรมศาสนา มีการสวดบทร้อยกรองใช้ภาษาและทำนองพื้นเมือง ในภาคเหนือมีประเพณีการตั้งธรรมหลวง เป็นการทำบุญโดยการคัดลอกตำนาน ในคัมภีร์ไบลานอุทิศถวายแก้ววัด เป็นคติความเชื่อทางศาสนาว่าเป็นการสืบทอดศาสนาประการหนึ่ง กล่าวได้ว่าอิทธิพลพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นส่งผลให้ตำนานถูกผลิตขึ้นและมีความพยายามสืบทอดข้อมูลตำนานเพื่อรักษาวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาของคนในท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป จึงพบว่าศูนย์ของชุมชนคือวัดได้กลายเป็นแหล่งสะสมของเอกสารประเภทตำนานจำนวนมาก

การศึกษาจารีตในท้องถิ่นที่มีผลต่อการบันทึกตำนาน

การศึกษาจารีตในท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญ ในการทำให้เกิดการบันทึกตำนานหลายพื้นที่ในสังคมโบราณ การศึกษาด้านการเรียนอักษรศาสตร์มีที่มาจากการศึกษา ที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นวัดในสังคมโบราณจึงเป็นสถาบันสังคมที่มีบทบาทสำคัญ ในการผลิตคนในชนชั้นปัญญาชนที่มีทั้งจริยธรรมตามหลักศาสนาและความรู้ในแขนงต่างๆ ประเพณีที่มีความสำคัญต่อกระบวนการศึกษาที่ถ่ายทอดในวัดคือ ประเพณีการบวชเรียน

การศึกษาสังคมโบราณ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่ได้แบ่งแยกระหว่างการถ่ายทอดภูมิความรู้จากวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของคนในชุมชน ในสังคมที่รับอิทธิพลพุทธศาสนา มักปรากฏว่าอุดมการณ์ทางศาสนาเข้ามามีบทบาท โดยผ่านการทำกิจกรรม หรือพฤติกรรมของการดำเนินชีวิตคนซึ่งการปลูกฝังคุณค่าของคุณธรรม จริยธรรม จึงมักจะซึมซาบสู่วิถีชีวิตคนโดยผ่านจารีตประเพณีและวิถีชีวิต โดยเฉพาะจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องในศาสนา และการศึกษาเพราะในแง่หนึ่งจุดมุ่งหมายของชีวิตคน ในสังคมจารีตมักสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในทางศาสนา

การถ่ายทอดการศึกษาในวัดผ่านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของทั้งนักบวช และฆราวาส เพราะตำนานและวรรณกรรมทางศาสนาที่ถูกสร้างขึ้นได้ถูกนำมาเผยแพร่สู่ชาวบ้านผ่านการเทศน์ เช่น ในล้านนานิยมการฟังเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นประเพณีส่วนสำคัญที่มีการถ่ายทอดการศึกษาในวัดทั้งการสร้างและการบันทึกข้อมูลในเรื่องต่างๆ

กระบวนการศึกษาในวัดมีส่วนสำคัญในการเรียนรู้หลักศาสนา รวมทั้งด้านอักษรศาสตร์เพราะการศึกษาเรื่องราวทางศาสนาจากคัมภีร์ต่างๆ รวมทั้งการคัดลอกและการบันทึกตำนานต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ด้านการอ่าน - เขียน เป็นหลัก

ความรู้เรื่องของพุทธศาสนาในท้องถิ่นส่งผลต่อการผลิตงานประเภทตำนาน และคัมภีร์ทางศาสนาโดยเฉพาะเอกสารที่ใช้ภาษาบาลี เช่น ความรู้เรื่องของพุทธศาสนาในเขตภาคเหนือตอนบนครั้งราชวงศ์มังราย คือรัชกาลพญาดีโลกราช จนมีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของโลกใน พ.ศ.2020 ความคิดในการสังคายนาพระไตรปิฎกสะท้อนความพยายามของกษัตริย์ล้านนาที่ต้องการสร้างศูนย์กลางทางการศึกษาของคณะสงฆ์ พร้อมทั้งการมุ่งขยายอำนาจทางการเมืองโดยรวบรวมอาณาจักรล้านนาให้เป็นปึกแผ่น การส่งเสริมพุทธศาสนาและการศึกษาของคณะสงฆ์ในช่วงนี้เป็นความพยายามเลียนแบบลังกา ไม่ว่าจะเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎก การแต่งคัมภีร์ทางศาสนา และการเผยแพร่ความคิดไปยังหัวเมืองต่างๆ ในบันทึกตำนานวัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) กล่าวถึงเชียงใหม่ยุคนั้นมีพระสงฆ์ที่มีความรู้

แตกฉานในภาษาบาลีจำนวน 11 รูป ในบรรดาพระสงฆ์ทั้งหมดในการเข้าร่วมสังคายนาพระไตรปิฎก 22 รูป แสดงถึงภูมิปัญญาของพระสงฆ์พื้นเมืองที่มีความรู้บาลี จนสามารถผลิตผลงานเป็นคัมภีร์ศาสนาจำนวนมาก (ตำนานวัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด), 2513 : 6.) จากการศึกษาวรรณกรรมบาลีในรัชกาลพระเมืองแก้วของลิจิต ลิจิตตานนท์ (2523) พบว่าพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ที่มีผลงานรจนา และจัดได้ว่าเป็นปราชญ์คือ พระโพธิรังสี พระญาณกิติเถระ พระสิริมังคลาจารย์ พระรัตนปัญญา พระสุวัฒน์รังสีเถระ (ลิจิต ลิจิตตานนท์, 2523 : 103 - 117.) และจากการค้นคว้าของฉัตรยุพา สวัสดิพิงษ์ (2525) แสดงถึงผลงานประพันธ์วรรณกรรมบาลี ตำนานที่มีอายุประมาณ พ.ศ.1950 - 2128 (ฉัตรยุพา สวัสดิพิงษ์, 2525 : 66 - 68.)

เอกสารที่บันทึกด้วยภาษาบาลีซึ่งเป็นอิทธิพลศาสนาต่อการศึกษาในสังคมโบราณของภาคเหนือตอนบน มีเนื้อหาเป็นคำสอนศาสนา ชาดก ตำนานศาสนา การศึกษาภาษาบาลีในพื้นที่ดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อดินแดนใกล้เคียง เช่น เอกสารเรื่องปัญญาสชาดก ได้มีอิทธิพลแพร่หลายไปถึงพม่า พบว่าในพม่ามีโลกียปัญญาส หรือยวนปัญญาสเรียกว่า “Zimme Pannasa Jataka“ (Zimme หมายถึงเชียงใหม่) ซึ่งมีการพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2454 เป็นอักษรพม่า ใช้ภาษาบาลี นอกจากนี้ยังส่งอิทธิพลในลาว เขมร ซึ่งมีปัญญาสชาดกที่ใช้ภาษาของตนเอง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2526. และ นิยะดา สาริกภูมิ, 2524.)

การศึกษาในท้องถิ่นบางพื้นที่เป็นการรับอิทธิพลของอาณาจักรทางการเมืองที่ส่งผลต่อการส่งทอดทางวัฒนธรรม ด้านการศึกษาเรียนรู้ในสังคม อาทิ ในภาคใต้มีการศึกษาจารีต การเรียนอักษรศาสตร์ ซึ่งเป็นที่มาของการบันทึกข้อมูลตำนานในท้องถิ่น คือ ในราวสมัยแผ่นดินของสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199 - 2231) พบว่าในอยุธยามีการแต่งแบบเรียนจินตามณี ช่วงนี้อิทธิพลทางการศึกษาอยุธยาแผ่มาถึงนครศรีธรรมราชเช่นเดียวกับปัจจัยทางการเมืองที่นครศรีธรรมราชเป็นเมืองประเทศราชของอยุธยาในฐานะเป็นหัวเมืองเอกของไทยตอนใต้ ทำให้การศึกษาในนครฯ ได้รับอิทธิพลทางด้านตัวอักษรและภาษาจากขอม ทำให้การศึกษาอักษรศาสตร์

นิยมใช้ตัวอักษรขอมและอักษรไทยเป็นหลัก คือการเรียนอักษรขอมเพื่อจะเอาเป็นความรู้สำหรับใช้เขียนและอ่านพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือใช้อ่านเขียนคัมภีร์ทางศาสนา ด้วยเหตุนี้จึงเรียกตัวขอมว่าอักษรธรรม ซึ่งผู้เรียนในวัดโดยมากจะเป็นผู้บวชเรียนจะใช้อักษรนี้ในการบันทึกข้อมูลต่างๆ ตำรารวมทั้งตำนานเรื่องต่างๆ เช่นเดียวกันในภาคอีสานเรียกอักษรนี้ว่า ตัวธรรม การใช้ตัวอักษรขอมในการบันทึกข้อมูลในคัมภีร์ต่างๆ ในภาคใต้สมัยโบราณมีแพร่หลายพบว่าการใช้ตัวอักษรขอมใช้ในการศึกษาในวัดทำให้อักษรขอมกลายเป็นอักษรศาสตร์ชั้นสูง เป็นอักษรที่ใช้บันทึกคัมภีร์ตำนานที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา มีการใช้อักษรนี้จารในใบลาน สมุดข่อย และหนังสือขุด เป็นที่น่าสังเกตว่าการศึกษาของคนไทยภาคใต้สมัยโบราณ แม้จะมีหลักฐานว่ามีการรับอิทธิพลพุทธศาสนาจากลังกา แต่ไม่ปรากฏอักษรของชาวสิงหฬในพื้นที่นี้เลย ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากภาคใต้รับอิทธิพลอักษรขอมฝั่งภาคในวัฒนธรรมการศึกษาอย่างเหนียวแน่นมาก่อน (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2531 : 40 - 56.)

การบันทึกตัวอักษรขอมในการศึกษาของคนไทยภาคใต้เรียนทั้งตัวอักษรที่เรียกว่า “ขอมเขย” และ “ขอมไทย” คำว่าตัวอักษรขอมเขยมีข้อสันนิษฐานที่มา คือ อาจหมายถึงตัวอักษรในกัมพูชา สมัยโบราณ หรือตัวอักษรขอมที่ได้แบบอย่างดัดแปลงจากอินเดีย หรืออาจหมายถึง “ขอมบาตี” เพราะเขียนด้วยตัวอักษรขอมแต่เป็นภาษาบาตี ซึ่งเป็นภาษามคธของอินเดีย (ตัวอักษรขอมที่ใช้เขียนในหนังสือขุดในภาคใต้มีทั้งเขียนเป็นขอมบาตี และขอมไทย) ส่วนคำว่า “ขอมไทย” หมายถึง อักษรที่คนไทยเอามาดัดแปลงใหม่จึงเรียกขอมไทย เพราะการบันทึกด้วยอักษรนี้มีหลักฐานจารึกด้วยคือ ศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ 6 สมัยพระยาอภัยไทย พ.ศ.1905 จารึกวัดป่ามะม่วง เป็นตัวอักษรขอม (ภาษามคธ) และศิลาจารึกอักษรขอม (ภาษาเขมร) ซึ่งเหมือนกับตัวอักษรจารึกกรุงกัมพูชาราว พ.ศ.1800 ยังไม่เปลี่ยนรูปแบบเป็นอักษรธรรมความแตกต่างกันนั้นนักประวัติศาสตร์ เช่น ยอร์ช เซเดส์ สันนิษฐานว่าศิลาจารึกภาษาเขมร คนชาติเขมรเขียนตามแบบเก่าของเขมรเอง ส่วนจารึกภาษามคธนั้นเป็นฝีมือของคนไทย

นอกจากการบันทึกข้อมูลเอกสาร หลักฐานด้วยอักษรขอมดังกล่าวแล้วยังพบว่า เอกสารหนังสือขุด คัมภีร์ใบลานของคนไทยภาคใต้สมัยหลัง แผ่นดินพระนารายณ์ พบว่าอิทธิพลภาษาไทยกลางที่มีต่อการบันทึกข้อมูลตำนานของชาวภาคใต้อีกด้วย การศึกษาจารึกของชาวภาคใต้อยู่นี้เป็นการรับแบบอย่างจากอยุธยาเกือบทั้งสิ้น แต่การเขียนหนังสือไทยย่อมผิดแผกไปบ้าง เช่น การเขียนอักษรภาษาไทยของชาวใต้จะเขียนตัวสะกดการันต์ตามเสียงพูด เพื่อความสะดวกในการอ่านและการฟังตามภาษาถิ่นของตน จึงต่างกับภาคอื่น (เรื่องเดิม.)

การบันทึกตำนานซึ่งเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์ของคนไทยภาคใต้พบว่าเรื่องเด่นจะเป็นตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช และตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งการค้นพบต้นฉบับครั้งแรกพบว่าเป็นสมุดไทย ต้นฉบับเก่ามากบันทึกด้วยตัวอักษรสีดำ ต้นฉบับที่มีต่อมามีการนำมาตีพิมพ์ใหม่ในครั้งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ รวบรวมจากเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อทรงไปตรวจราชการ ต่อมาตำนานดังกล่าวได้ถูกนำมาเขียนใน “หนังสือกระดาดฝรั่ง” เขียนด้วยเส้นหมึก ต้นฉบับนี้น่าจะเป็นสำเนาคัดมาจากหนังสือเก่า พิจารณาจากตัวสะกดและถ้อยความสำนวนซึ่งเก่ากว่าเวลาที่ใช้หมึกและกระดาดเช่นนั้น (“ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” และ “ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช”, รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช, 2505.) ตำนานดังกล่าวได้ตีพิมพ์ในรวมเล่ม เช่นในปี พ.ศ.2471 พ.ศ.2505 เป็นต้น เป็นการนำข้อมูลตำนานเก่าแก่มาผลิตซ้ำเพื่อเผยแพร่ต่อไป

นอกจากตำนานทั้งสองเรื่องแล้ว ยังพบว่าตำนานพื้นบ้านภาคใต้ที่นิยมบันทึกในสมุดไทย หรือหนังสือขุดอีกเรื่องหนึ่งคือ ตำนานนางเลือดขาว อายุเอกสารร่วมสมัยปลายอยุธยา พบในนครศรีธรรมราช และพัทลุง ตำนานเรื่องนี้มีความสอดคล้องกับนิทานพื้นบ้านอยู่ด้วย แต่ตำนานสามารถให้ข้อมูลสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์เป็นอย่างดี เช่น การศึกษาวิเคราะห์ตำนานเรื่องนี้ที่พบฉบับวัดเขียนบางแก้ว เมืองพัทลุง ค้นพบครั้งแรกใน พ.ศ.2452 โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ครั้งที่ทรงไปตรวจราชการปัตตานีได้ จึงนำไปรวบรวมไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ และชัชวาลย์ พิชะกุล (2538)

ได้วิเคราะห์ความสำคัญของเนื้อหาตำนานแล้วทำให้ข้อมูลประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองพัทลุงได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในสมัยอยุธยา (ชัยวุฒิ พิชะกุล, 2538.) ข้อที่น่าสังเกตคือ การบันทึกข้อมูลตำนานของท้องถิ่นต่างกันขึ้นกับความนิยมในแต่ละท้องถิ่น อาทิในภาคเหนือตำนานมักนิยมในคัมภีร์ไบลาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจารีตการบันทึกตำนานภาคเหนือมักเป็นเรื่องราวศาสนา อิทธิพลพุทธศาสนามีค่อนข้างสูง ขณะที่ตำราต่างๆ จะบันทึกในพิภพสาธยายสมุทรไทยภาคกลางหรือหนังสืออนุตของภาคใต้ ขณะที่ในภาคใต้มีความนิยมบันทึกในเอกสารหนังสือบุตร ตำนานบางเรื่องใช้ชื่อเพลาต่อด้วยชื่อเรื่อง เช่น เรียกตำนานนางเลือดขาวเป็นเพลานางเลือดขาว เป็นต้น

รูปแบบของการบันทึกตำนานในท้องถิ่นต่างๆ

การบันทึกตำนานในท้องถิ่นต่าง มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ เป็นการบันทึกตำนานในเอกสารแบบโบราณส่วนใหญ่ มักเป็นคัมภีร์ไบลาน สมุดข่อย ซึ่งเป็นการประดิษฐ์สื่อที่ใช้บันทึกข้อมูลตำนาน หรืออักษรวิชาติดในพุทธศาสนา ตำราต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการประดิษฐ์สื่ออีกประเภทหนึ่งคือ กระดาษที่ผลิตจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในภาคเหนือเรียกพับสา (พับสา) ภาคกลางเรียกสมุดไทย ภาคใต้เรียกหนังสือบุตร

รูปแบบการบันทึกตำนานในคัมภีร์ไบลาน

ความนิยมในการบันทึกข้อมูลลายลักษณ์อักษร ที่เป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ การบันทึกเหตุการณ์ในอดีตของมนุษย์แต่ละชุมชนเกิดจากความเปลี่ยนแปลงของจารีตนิยม ในการจดบันทึกข้อมูลของมนุษย์ในสังคม การบันทึกข้อมูลในตำนานเกิดขึ้นหลังจากความเสื่อมของจารีตการบันทึกข้อมูลในจารึก และพบว่าข้อแตกต่างระหว่างการบันทึกข้อมูลในจารึก และตำนานคือ ตำนานสามารถบันทึกข้อมูลได้มากกว่า เพราะมีพื้นที่ในการจดบันทึกตัวอักษรเรื่องราวต่างๆ อย่างไม่จำกัดคือสามารถเขียนในคัมภีร์ไบลาน หรือสมุดไทยได้หลายเล่ม ขณะที่จารึกเป็นหลักฐานที่มีข้อจำกัดในด้านพื้นที่การจารตัวอักษรลงไป

ที่มาของการเขียนอักษรในเอกสารทั้งประเภทไบลานและสมุดไทย มาจากอิทธิพลของพุทธศาสนาในสังคมไทย เพราะพุทธศาสนาเน้นการศึกษาในรูปแบบการเรียนตามตัวอักษรคือต้องอาศัยทักษะการอ่าน-เขียน และดังได้กล่าวมาแล้วว่าการศึกษาในสังคมโบราณมีวัดเป็นศูนย์กลางจึงทำให้การศึกษาในส่วนของการใช้ตัวอักษรทั้งภาษาบาลี ภาษาไทยท้องถิ่นต่างๆ มีการสืบทอดที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมการศึกษาของคนในท้องถิ่นกับศาสนา ซึ่งส่งอิทธิพลต่อสังคมไทยในอดีตอย่างแน่นแฟ้น

การบันทึกข้อมูลในคัมภีร์ไบลานของคนไทยในภาคเหนือพบว่า เป็นความนิยมที่เกิดขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นต้นมา จนเสื่อมความนิยมในราวต้นทศวรรษ 2510 การบันทึกข้อมูลในไบลานเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในวัด และการเรียน “คัมภีร์ไบลาน” ก็สะท้อนที่มาของการบันทึก และรูปแบบการบันทึกข้อมูลของคนไทยในท้องถิ่นซึ่งเป็นอิทธิพลของศาสนา การบันทึกข้อมูลลงในไบลานต้องอาศัยความชำนาญในการจารตัวอักษร ไบลานที่เก็บรักษาในวัดและที่ถูกลำมาใช้ในประเพณีทานกรรมของคนไทยภาคเหนือ มักเป็นไบลานที่บันทึกอย่างประณีต เขียนด้วยลายมืออ่านง่าย ตัวอักษรมีความสม่ำเสมอในลายเส้น และได้สัดส่วน การจารไบลานในอดีตเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนนับตั้งแต่การทำไบลานเอง จนการบันทึกข้อมูลนับเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ในด้านความนิยมการบันทึกเรื่องราวทางศาสนา ตำราเรื่องต่างๆ ตำนานประวัติศาสตร์ มักนิยมเขียนในไบลานขนาดยาว เช่น ความกว้างขนาด 6 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร โดยประมาณ คัมภีร์ไบลานที่ค้นพบในภาคเหนือมีเนื้อหาหลากหลาย โดยเฉพาะการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนารวมทั้งความนิยมในการเขียนกรรมไบลานเรื่องชาดก และพระไตรปิฎกหมวดต่างๆ ในหนึ่งเรื่องจะมีหลายแผ่นไบลานรวมเป็นผูก การเก็บรักษานิยมเก็บในวัด ซึ่งจะมีหอพระไตรปิฎกหรือที่เรียกว่าหอกรรม บางครั้งเก็บในหีบธรรม การเก็บคัมภีร์ไบลานในหีบธรรมจะช่วยป้องกันแมลงและปลวก

ด้านการเก็บรักษาคัมภีร์โบราณของคนไทยในอดีตทำให้เกิดการประดิษฐ์ศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการเก็บรักษาเอกสารโบราณเหล่านี้ให้คงอยู่เป็นมรดกทางการศึกษาของคนในชุมชนและการสืบทอดศาสนา วัดส่วนใหญ่จะมีหอธรรมที่ตกแต่งด้วยฝีมือช่างท้องถิ่นที่มีความงดงามแสดงศิลปะสกุลช่างท้องถิ่นอีกด้วย

เนื้อเรื่องการบันทึกในคัมภีร์โบราณของวัดภาคเหนือมีข้อมูลประเพณี พิธีกรรม กฎหมายโบราณ ตำนานต่างๆ

โหราศาสตร์ ชาดก ธรรมเรื่องทั่วไปการสำรวจข้อมูลสถิติคัมภีร์โบราณของวัด เฉพาะในเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางสำคัญของภาคเหนือตอนบน ใน พ.ศ.2517 จนถึงช่วง พ.ศ.2532 พบว่าคัมภีร์โบราณเป็นแหล่งข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อการศึกษาวิเคราะห์สภาพสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ตำนานประวัติศาสตร์ทั้งตำนานเมืองและตำนานที่มีเนื้อหาด้านศาสนา ต่อมาได้มีการนำต้นฉบับมาปริวรรตเผยแพร่ต่อไป

ตัวอย่างข้อมูลการสำรวจดังกล่าวดูจากตารางนี้

ตารางแสดงข้อมูลเอกสารประเภทคัมภีร์โบราณของวัดในภาคเหนือกรณีในเขตอ.เมืองเชียงใหม่

ชื่อวัด	01 ประเพณี/ พิธีกรรม	02 กฎหมาย	03 ตำนาน/ ประวัติ	04 ไสยศาสตร์/ โหราศาสตร์	05 ตำรายา	06 ชาดก	07 ธรรม ทั่วไป	อายุคัมภีร์ ประมาณ	รวมจำนวน
1. วัดผาบ่อง	2	2	7	4	5	48	87	พ.ศ.2241-2461	155 เรื่อง (594 ผู้ก)
2. วัดปราสาท	1	-	4	1	-	63	162	ไม่ระบุปี	231 เรื่อง (1156 ผู้ก)
3. วัดหมื่นสาร	1	-	2	-	-	36	124	พ.ศ.2342-2478	163 เรื่อง (1815 ผู้ก)
4. วัดช่วงสิงห์	9	-	2	4	2	51	335	พ.ศ.2281-2481	403เรื่อง (2107 ผู้ก)
5. วัดป่าแดง	1	-	2	-	-	21	54	พ.ศ.2361-2471	78 เรื่อง (282 ผู้ก)
6. วัดเจ็ดยอด	4	-	2	-	-	13	30	พ.ศ.2281-2381	49 เรื่อง (124 ผู้ก)
7. วัดพวกแต่ม	3	-	3	-	-	58	192	พ.ศ.2341-2471	253 เรื่อง (1866 ผู้ก)
8. วัดสวนดอก	-	-	2	-	-	7	26	พ.ศ.2361-2476	35 เรื่อง (318 ผู้ก)
9. วัดทุ่งยู	4	1	8	-	2	71	217	พ.ศ.2331-2471	309 เรื่อง (1351 ผู้ก)
10. วัดเมธัง	5	3	5	1	-	53	130	พ.ศ.2291-2471	197 เรื่อง (1256 ผู้ก)
11. วัดหมื่น เงินกอง	5	1	4	4	-	82	143	พ.ศ.2231-2441	239 เรื่อง (2430 ผู้ก)
12. วัดพวกหงษ์	3	-	5	2	-	49	75	พ.ศ.2301-2451	134 เรื่อง (1345 ผู้ก)
13. วัดพระเจ้า เม็งราย	3	-	5	2	-	36	42	พ.ศ.2351-2431	88 เรื่อง (523 ผู้ก)
14. วัดพันแหวน	2	-	1	1	-	22	62	พ.ศ.2331-2401	88 เรื่อง (523 ผู้ก)
15. วัดศรีเกิด	4	-	8	-	1	57	204	-	274 เรื่อง (1805 ผู้ก)
16. วัดชัย พระเกียรติ	4	-	2	1	-	58	127	พ.ศ.2341-2411	192 เรื่อง (1617 ผู้ก)
17. วัดทรายมูล	5	-	5	1	-	45	144	พ.ศ.2341-2461	200 เรื่อง (1847 ผู้ก)
จำนวน	56	7	67	21	10	770	2154		3091

ตำนานภาคเหนือที่ต่อมาได้มีการเผยแพร่เช่น ตำนานยุคแรกในเรื่องตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานเมืองเงินยางเชียงแสน ตำนานเมืองเชียงแสน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ชิงกาลมาลีปกรณ์ สังคีตยวงศ์ จามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพระพุทธสิหิงค์ หรือ ประวัติพระพุทธสิหิงค์ รัตนพิมพวงศ์ ตำนานเกี่ยวกับพระบรมธาตุต่างๆ เช่น พระบรมธาตุดอยสุเทพ ตำนานพระธาตุแช่แห้งเมืองน่าน ตำนานพระธาตุจอมทอง ตำนานพระธาตุหริภุญไชย ตำนานพระธาตุช่อแฮ ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ ตำนานพระธาตุดอยตุง

นอกจากนี้ตำนานที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเรื่องอื่นยังรวมถึงตำนานประวัติวัด พระพุทธรูปสำคัญ อาทิ ตำนานพระสิงห์พุทธปฏิมาเจ้า ตำนานพระศิลาวัดเชียงมั่น ตำนานพระแก่นจันทร์ ตำนานวัดการโถม ตำนานวัดเจ็ดยอด ตำนานวัดบุปผารามสวนดอกไม้ ตำนานพระบาทดอนกลาง จอมทอง ตำนานพระบาทสี่รอย เป็นต้น

สำหรับตำนานภาคอื่น เช่น ภาคใต้ ภาคอีสาน พบว่าความนิยมในการบันทึกตำนานในเอกสารประเภทสมุดข่อยหรือหนังสือบุคมากกว่า โดยเฉพาะในภาคใต้จากการศึกษาเอกสารโบราณพบว่านิยมบันทึกข้อมูลประเภทตำรา ชาดกในพุทธศาสนา คัมภีร์ด้านโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ ตำรายา เป็นต้น

รูปแบบของโบราณที่ใช้บันทึกข้อมูลของคนไทยภาคใต้มักใช้โบราณหลายขนาด เช่น ขนาดตั้งแต่ความกว้างของหน้าลาน ขนาด 4.3 - 5 เซนติเมตร ขนาดความยาวตั้งแต่ 37 - 58 เซนติเมตร อักษรที่บันทึกเป็นอักษรขอมและอักษรไทย ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าเป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมการศึกษาอักษรวิธีกาลกลางที่ส่งอิทธิพลต่อภาคใต้ราวสมัยอยุธยา เป็นต้นมา

การประดิษฐ์คัมภีร์โบราณจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น

การศึกษากรรมวิธีประดิษฐ์คัมภีร์โบราณเพื่อใช้บันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรมและตำนานในท้องถิ่นพบว่าคัมภีร์โบราณหรือหนังสือโบราณเป็นการบันทึกข้อมูลโบราณ ซึ่งเป็นวัสดุ

ธรรมชาติอย่างหนึ่งที่นิยมนำมาใช้จารหนังสือ เพราะโบราณสามารถนำมาจารหนังสือได้รวดเร็วงดงาม เบา และบางและทนทานกว่าหนังสือที่ทำจากวัสดุอื่น ต้นลานเป็นไม้ป่าชนิดหนึ่ง ลำต้นและใบคล้ายต้นตาลมีอายุนาน 18 - 20 ปี จึงมีดอกและออกผลแล้วต้นก็ตาย ผลของลานใช้รับประทานเป็นของหวานและใบสามารถใช้ทำหนังสือโบราณ ต้นลานจึงมีประโยชน์สำหรับคนไทยในสมัยโบราณ เมื่อคนต้องการลานจะเดินป่าเพื่อหาลานคุณภาพดี ใบลานที่นำไปมาใช้ทำหนังสือต้องมีใบไม้แก่จัด คือ ใช้ใบอ่อนที่ 2 ซึ่งเริ่มคลี่กลับใบออก (ภาคใต้เรียก เพลลาด - เพสลาด) ฉะนั้นการตัดใบลานในปีหนึ่งๆ จะตัดได้เพียง 2 ใบ คือตอนแรกตัดยอดที่เพิ่งคลี่ใบก่อนเมื่อตัดใบลานลงจากต้นแล้วต้องตัดปลายใบออกจะได้ใบลานยาว 50 - 75 เซนติเมตร แล้วแยกลานออกจากกัน ฝั่งให้ถูกแดดและน้ำค้าง 3 วัน 3 คืน แล้วจึงเก็บรวบรวม การมัดใบลานจะรวมเป็นห่อใหญ่ที่เรียกว่า “ซอง” ซองหนึ่งจะมีจำนวนใบลานประมาณ 2,000 ใบ คนไทยโบราณจึงได้จัดลำดับมาตราลานไว้มีลำดับดังนี้ คือ

ใบลาน 2 ใบ เท่ากับ 1 ก้าน ใบลาน 50 ก้าน เท่ากับ 1 แหนบ ใบลาน 20 แหนบ เท่ากับ 1 ซอง ต่อมาได้นำใบลานมาเขียนก้านลาน ขนาดของใบลานที่จะใช้มีชื่อเรียกต่างกัน เช่น ลานหนึ่ง ลานสอง ลานสาม ลานหนังสือ เป็นต้น ลานหนังสือมีขนาดหน้าลานกว้างกว่าลานชื่ออื่นๆ โดยทั่วไปมีขนาด 6 - 8 เซนติเมตร ส่วนลานอื่นๆ มีขนาดหน้าลานน้อยกว่ากันลดหลั่นลงมาตามลำดับ การเตรียมใบลานต้องใช้ความละเอียดพิถีพิถันมา การแทงลานนิยมใช้ฆอนปสานสองเป็นแบบแทงลาน จากนั้นก็ตัดลานให้เป็นแผ่นเล็กๆ สำหรับนำไปใช้ประโยชน์ เมื่อคัดใบลานตามขนาดที่ต้องการได้แล้วนำมาเขียนก้านออก จะมีลักษณะเป็นใบลานสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีความกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ 4 - 8 เซนติเมตร ยาวประมาณ 50 - 75 เซนติเมตร เรียงใบลานที่เขียนก้านแล้วซ้อนกัน 20 - 30 ใบ ขดม้วนให้กลมใช้ก้านลานหรือเชือกมัดแซ่ในน้ำทิ้งไว้ 1 คืน ในภาคเหนือนิยมนำใบลานดัมในน้ำข้าวข้าว (ภาคเหนือเรียกน้ำข้าววม) จากนั้นนำมาตากผึ่งให้แห้ง ขณะตากใบลานต้องตั้งสันลานขึ้นเมื่อลานแห้งแล้วหน้าลานจะไม่ปดงอ และควรตากให้ถูกแดดและน้ำค้างประมาณ

1 - 2 วัน วิธีการต้มลานจะทำให้แผ่นลานมีความเหนียวนิ่ม และใบลานมีสีขาวอีกด้วย

เมื่อลานแห้งสนิทจะเช็ดทำความสะอาดก่อนนำไปแทงลาน ซึ่งใช้ฆอนอบเป็นพิมพ์สำหรับแทงลานโดยเฉพาะฆอนอบที่กล่าวถึงนี้มีรูปร่างและขนาดเท่ากับลานชนิดต่างๆ ทำด้วยไม้ใช้ประกบเป็นขอบของใบลานด้านหน้าและด้านหลังรวม 2 อัน นำใบลานที่แทงแล้วประมาณ 10 - 20 ใบเรียงซ้อนกันแล้วประกบด้วยฆอนอบตามขนาดที่ต้องการ ใช้มีดที่คมตัดลานให้เสมอกันและได้ระดับกับฆอนอบทั้ง 4 ด้าน เมื่อตัดลานแล้วใช้ก้านลานหรือที่นิยมเรียกกันว่าไม้กัลลัดร้อยใบลานเข้าด้วยกันให้ได้เท่ากับหนึ่งซอง จัดใบลานในกับให้เรียบเสมอกันทั้ง 4 ด้านแล้วมัดเป็น 3 ตอน ก่อนจะใช้ฆอนอบประกบหน้าหลังพร้อมทั้งมัดรวมให้แน่นอีกครั้งหนึ่ง

การรักษาใบลานให้มีความทนทาน

การรักษาใบลานให้มีความทนทานของคนในท้องถิ่นต่างๆ พบว่านิยมนำใบลานมาอบ เป็นวิธีการหนึ่งที่ป้องกันการขึ้นรา ดังนั้น เมื่อมัดลานดีแล้วถ้าไม่ตากแห้ง ก็ต้องนำเข้าเตาอบเพื่อเร่งให้ใบลานแห้งเร็วขึ้น เตาอบใบลานก่อจากอิฐที่มีช่องใส่ไฟอยู่ตอนล่าง และมีท่อส่งความร้อนผ่านไปทั่วเตาใส่ไฟแปลบในเตาเพียงครั้งเดียวตอนเช้า และปล่อยให้แปลบคุกรุ่นไปเรื่อยๆ จนมอด ทำให้ความร้อนจะระอุอยู่ในเตาเรื่อยๆ จนรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งจึงใส่ไฟเพิ่มอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไฟดับมอดจนเตาเย็นแล้วจึงจะเปิดเตาเพื่อนำลานออกมา ในระหว่างการอบจะไม่เปิดเตาเพราะใบลานจะได้แห้งสนิท การทำความสะอาดใบลานจะใช้ทรายละเอียดคั่วหรือตากแดดให้ร้อนจัดโรยลงใบลาน แล้วใช้ลูกประคบไปมาให้ผิวหน้าลานเรียบ แล้วจึงใช้ผ้าแห้งเช็ดทำความสะอาด จากนั้นจึงใช้เหล็กแหลมเผาไฟเจาะตามช่องที่แทงไว้ในตอนแรก แล้วจัดให้ใบลานเข้าผูก ใบลานผูกหนึ่งมีลานประมาณ 24 ใบซึ่งเป็นลานที่พร้อมจะใช้จารหนังสือได้ทันที

การจารใบลาน

การเขียนอักษรวิธีในใบลานจากการตีเส้นด้วยการใช้ด้ายจึงให้ตรงกับกรอบไม้มีขนาดกว้างยาวกว่าหน้าลานเล็กน้อย ลานหน้าหนึ่งๆ จะมีจำนวนบรรทัดระหว่าง 4 - 9 บรรทัด แต่ที่นิยมมากที่สุดคือ 5 บรรทัด การตีเส้นจะใช้เส้นด้ายชุบเขม่าไฟวางทาบบนใบลาน เมื่อยกเส้นด้ายออกปรากฏเป็นเส้นบรรทัดสีดำตามที่ต้องการ การจารจะมีเหล็กจารหนังสือลักษณะเหมือนเหล็กหมาดปลายแหลมมีด้ามถือ การจารตัวอักษรบนใบลานจะต้องรองด้วยหมอนรองทำจากใบลานมีผ้าหุ้ม เมื่อขีดตัวอักษรลงใบลานแล้ว ตัวอักษรเป็นสีขาวเป็นรอยอักษร จากนั้นจะใช้ลูกประคบลงด้วยเขม่าไฟลบใบลาน เขม่าสีดำจะลงไปเ็นรอยอักษรเป็นตัวอักษรสีดำชัดขึ้น ใบลานที่จารตัวอักษรแล้วจะถูกนำมาร้อยด้วยเชือก เรียกว่า “สายสนอง” การผูกใบลานจะผูกเฉพาะด้านซ้ายเพียงด้านเดียว ปล่อยด้านขวาให้ว่างไว้เพื่อสะดวกในขณะเปิดใบลาน การจารเนื้อหาตำนาน หรือคัมภีร์ตลอดจนความรู้ต่างๆ ของคนไทยสมัยโบราณลงบนใบลานอาจมีความสั้นยาวของเรื่องไม่เท่ากัน คัมภีร์ ตำนาน แต่ละเรื่องอาจมีเนื้อหาจบในจำนวนผูกไม่เท่ากัน บางเรื่องอาจจารจบเนื้อหาใน 5 ผูก บางเรื่อง 15 ผูก ถึง 20 ผูก ใบลานจะถูกลำดับเลขที่ผูกเรียงกันแล้วนำมาเข้าประกบมัดรวมกันให้แน่นแล้วใช้กับไสฆอนอบทั้ง 4 ด้าน ให้เรียบเสมอกันอีกครั้งหนึ่งจึงตักแต่งขอบและปกลาน

องค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน

ประกอบด้วยไม้ประกบคัมภีร์ด้านหน้าและด้านหลัง ใบลานซึ่งจารด้วยเนื้อหา ภูมิความรู้ต่างๆ ของผู้บันทึกข้อมูล ผ้าห่อคัมภีร์นิยมใช้ผ้าตาด ผ้าไหม ผ้าปุม ผ้าลาย เป็นต้น ผ้าที่ใช้ห่อคัมภีร์นี้มัดด้วยเชือกเส้นเดียวติดต่อกัน แล้วมัดเหน็บปลายเชือกไว้ไม่ต้องผูกเงื่อน นอกจากผ้าที่จะห่อมีฉลากหรือป้ายชื่อคัมภีร์เสียบไว้ที่หน้ามัดคัมภีร์ ฉลากนี้อาจทำจากวัตถุชนิดต่างๆ เช่น ฉลากไม้ ทองเหลือง หรือทอด้วยไหม (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2529 : 3945 - 3950.)

รูปแบบการบันทึกตำนานในสมุดไทย

การบันทึกข้อมูลในสมุดไทยนิยมในหลายพื้นที่ เช่น ภาคกลาง ภาคใต้ ตำนานศาสนา ตำนานประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น ตลอดจนภูมิความรู้ที่ใช้เป็นตำราสืบทอดความรู้ในสังคมโบราณหลายอย่างถูกบันทึกในสมุดไทย จารึกการบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์เรื่องราวศาสนาโดยเฉพาะชาดกนิยมนบันทึกในสมุดไทยหรือสมุดข่อย เช่น มหาชาติคำหลวงซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงโปรดฯให้นักปราชญ์บัณฑิตแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทย พ.ศ.2025 ได้บันทึกในสมุดไทย เช่นเดียวกับตำนานและพงศาวดารอีกหลายเรื่อง ในภาคใต้ ตำนานเมือง ตำนานศาสนา ตำนานประวัติวัดสำคัญต่างก็นิยมบันทึกในสมุดไทย ซึ่งภาคใต้เรียกหนังสือชุด เช่น การค้นพบต้นฉบับตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ครั้งที่สมเด็จพระยาดำรงฯ เก็บรวบรวมไว้ที่หอสมุดแห่งชาติที่กรุงเทพฯ ว่าเดิมต้นฉบับตำนานเรื่องนี้ “เป็นสมุดไทยจารึกเก่าคร่ำคร่า เขียนด้วยเส้นหมึกดำ...” (ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช : 46.) ส่วนตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ต้นฉบับก็เป็นการบันทึกตำนานในสมุดไทยแล้วต่อมามีการคัดลอกใหม่ดังข้อความอธิบายความเป็นมาของตำนานเรื่องนี้ ซึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ บันทึก พ.ศ.2471 ว่า “...ต้นฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณเป็นหนังสือกระดาษฝรั่งเขียนเส้นหมึกต้นฉบับนี้เป็นสำเนาคัดมาจากหนังสือเก่า เห็นได้ตามตัวสะกด และถ้อยคำสำนวนซึ่งเก่าก่อนเวลาที่ใช้หมึกและกระดาษอย่างนั้น...” (ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช : 78.) นอกจากนี้ตำนานพื้นบ้านภาคใต้ที่แพร่หลายตั้งแต่นครศรีธรรมราชลงมาภาคใต้ตอนล่าง คือ ตำนานนางเลียดชาวก็ยังมีบันทึกในหนังสือชุด พบว่า ตำนานเรื่องนี้ฉบับวัดเขียนบางแก้ว เมืองพัทลุง ค้นพบใน พ.ศ.2452 โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ครั้งที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ แล้วนำไปรวบรวมไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ (ชัยวุฒิ พิชะกุล, 2538 : 70 - 74.) นอกจากตำนานแล้วการบันทึกข้อมูลในสมุดไทย (สมุดข่อย) ยังรวมถึงตำราต่าง ๆ เช่น ตำราพระราชพิธีสำหรับเมืองนครศรีธรรมราช ตำรากลับนาวัดต่าง ๆ เช่น ตำรากลับนาวัดท่าช้าง วัดเสาทองบันทึกราว พ.ศ.2336 หรือในภาคเหนือนิยมนบันทึกข้อมูล

ในสมุดไทยซึ่งเรียกว่าพับสา พับสากระดาษ เนื้อหาเป็นตำราการแพทย์แผนไทยโบราณ ตำราโหราศาสตร์ พิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนในเนื้อหาตำนานนิยมนักคัดลอกในโบราณมากกว่าสมุดไทย ซึ่งจารึกความนิยมการบันทึกข้อมูลในเอกสารโบราณแต่ละพื้นที่แตกต่างกันแต่ละท้องถิ่น

ที่มาของการบันทึกข้อมูลในเอกสารสมุดไทย

การบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นในสมุดไทยเริ่มครั้งใดไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่ประมาณจากการศึกษาความเป็นมาของการรู้จักนำกระดาษมาใช้บันทึก พบว่ากระดาษซึ่งคนไทยประดิษฐ์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเก่าที่สุดอายุไม่เกินสมัยอยุธยาตอนกลาง การประดิษฐ์กระดาษบันทึกข้อมูลนี้ ประเทศที่อาจเป็นแบบอย่างของการทำสมุดโบราณยุคแรกอาจหมายถึงจีน เพราะสยามและจีนติดต่อค้าขายตั้งแตยุคอยุธยา ดังนั้นสมุดไทยอาจได้แบบมาจากจีน โดยเฉพาะกระดาษจีนขึ้นชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของกระดาษฟางของฝรั่งและที่นำสังเกตคือกระดาษฟางของจีนและสมุดไทยต่างก็ทำจากเยื่อไม้เหมือนกัน แต่กระดาษของจีนบางกว่า (วิมล คำศรี, 2530 : 28 - 29.)

สมุดไทยซึ่งบันทึกลายลักษณ์อักษรด้วยวิธีการเขียนที่เรียกว่าชูป คำว่า “ชูป” เป็นคำโบราณแปลว่าการเขียนหนังสือด้วยหมึก คือใช้ปากกาจุ่ม (ชูป) ลงไปในหมึกแล้วเขียน (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2529 : 3948.) หรือที่นิยมเขียนด้วยปากไก่ชูปหมึกบันทึกข้อมูลในสมุดไทย อย่างไรก็ดี การบันทึกข้อมูลในสมุดไทยพบแพร่หลายในท้องถิ่นต่าง ๆ ภาคเหนือเรียกพับสา (พับสา) ภาคกลางเรียกสมุดไทยหรือสมุดข่อย ภาคอีสานเรียกสมุดข่อย ภาคใต้เรียกหนังสือชุด จารึกการบันทึกข้อมูลในเอกสารดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกันสะท้อนภูมิปัญญาบรรพบุรุษวัฒนธรรมของคนไทยสมัยโบราณ

การประดิษฐ์สมุดไทย

การทำสมุดไทยไม่ว่าจะทำจากเยื่อไม้ชนิดใดก็มีวิธีเดียวกันไม่ว่าจะนิยมนำมาทำสมุดไทยคือต้นข่อย ซึ่งเป็นที่มาของชื่อสมุดข่อย นอกจากต้นข่อยแล้วยังพบว่าในภาคใต้นิยมประดิษฐ์กระดาษจากเปลือกไม้กฤษณา และกระดาษจากเถาวัลย์หรือ

ย่านเชือก (ย่านปริศนา หรือปริดหนา) ภาคเหนือใช้ไม้สา เป็นที่มาของชื่อพับสา อย่างไรก็ตามการทำกระดาษจากเปลือกไม้มีกรรมวิธีเดียวกันคือใช้เปลือก หรือหัวของไม้ นั้นๆ ตัดเป็นท่อนลอกเปลือกออกทิ้งให้แห้งใช้เฉพาะผิวด้านใน จากนั้นจะนำเปลือกไม้ไปนึ่ง การนึ่งจะนึ่งใส่ในชะลอมไม้สาน คาดี้ๆ ใส่ไฟร้อนสม่ำเสมอเป็นเวลา 1 วัน แล้วกลับเปลือกไม้ ให้สุกทั่วกันอาจใส่ไฟต่อจนสุกทั่วอีก 1 วัน เมื่อเปลือกไม้สุก จะนำเปลือกไม้ไปแช่น้ำค้าง ซึ่งได้จากการผสมปูนขาวแช่ 24 ชั่วโมง ปูนขาวจะกัดเปลือกไม้ให้เปื่อยยุ่ยสามารถบด ให้ละเอียดได้ง่าย เปลือกไม้จะถูกนำมาล้างน้ำให้สะอาดบด ให้แห้งแล้วนำมาทบให้ละเอียด การทบเยื่อไม้จะใช้ก้อนทบ สลับกันซ้ายขวา พร้อมทั้งจะนำไปทำกระดาษต่อไป

การทำกระดาษจะนำเยื่อไม้ละลายน้ำวางพะแนงใน น้ำนึ่ง พะแนงคือแบบที่จะทำแผ่นกระดาษตามขนาดที่ต้องการ ขนาดของพะแนงที่นิยมใช้มี 3 ขนาด คือ ขนาดสมุดธรรมดา กว้าง 22 นิ้วฟุต ยาว 91 นิ้วฟุต ขนาดสมุดพระมาลัย กว้าง 39 นิ้วฟุต ยาว 91 นิ้วฟุต และขนาดกระดาษเพลากว้าง 22 นิ้วฟุต ยาว 70 นิ้วฟุต เมื่อใส่เยื่อกระดาษลงไปในพะแนง วางพะแนงในบ่อกักน้ำ แล้วยกพะแนงขึ้นใช้ไม้ค้ำรัดเยื่อไม้ ให้เรียบ ตากแห้งจะได้กระดาษเพลากว้าง 22 นิ้วฟุต ยาว 70 นิ้วฟุต ใช้บันทึกข้อมูลได้แล้ว แต่ถ้าจะทำเป็นเล่มต้องนำกระดาษ ไปลบก่อน การลบกกระดาษคือ การทากระดาษด้วยแป้งเปียก ผสมน้ำปูนขาว สมุดที่เป็นสีขาวจะลบกกระดาษด้วยน้ำปูนขาว ผสมแป้ง คือนำแป้งไปตั้งไฟจนแห้งจนเป็นแป้งเปียก แล้ว จึงทากระดาษ ถ้ากระดาษบางมากต้องประกะดาษเสริมทับซ้อน กันหลายแผ่น ให้กระดาษหนาพอที่จะทำสมุดได้ ส่วนการทำสมุดพื้นดำ หรือสมุดดำจะใช้กาบมะพร้าวเผาไฟ แล้วใช้ถ่าน หรือเขม่าไฟผสมน้ำข้าวทากระดาษ และมีส่วนผสมคือแป้งเปียก และน้ำปูนขาวผสมร่วมด้วย เมื่อลบก (ทา) กระดาษเพลานั้น ก็จะได้เป็นสมุดดำ (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2529 : 3949.)

รูปแบบของสมุดไทยจะเป็นกระดาษพับซ้อนกันมีปกบน และล่าง กระดาษที่พับมีขนาดเท่าและซ้อนกันเป็นชั้นสมุด ไทยเล่มหนึ่งๆ อาจมีจำนวนหน้าและขนาดไม่เท่ากันแล้วแต่ ความต้องการของผู้บันทึกข้อมูลลงไปเป็นสมุดนั้น หนังสือบุ ดของชาวไทยภาคใต้มีการจัดหน้าต่างจากโบราณและหนังสือ

ทั่วไปคือ หนังสือบุคไม่มีเลขหน้า หรือสัญลักษณ์บอกลำดับ หน้าไว้ทุกแผ่น หรือทุกหน้าอย่างคัมภีร์โบราณ ก็จะบอก หน้าไว้เพียงสองตอนคือ “หน้าต้น” กับ “หน้าปลาย” หรือ “ต้นสมุด” “ปลายสมุด”

หน้าต้นหรือต้นสมุดคือหน้าที่อยู่ถัดจากปกหน้าลงไป จนกระทั่งถึงกลีบรองจากปกหลัง ส่วนหน้าปลาย หรือปลายสมุด คือหนังสือบุคอีกหน้าหนึ่งที่อยู่ถัดจากปกหลังขึ้นมาจนกระทั่ง ถึงกลีบรองจากปกหน้า การอ่าน และเขียนหนังสือบุค จะ เริ่มจากหน้าต้น หรือต้นสมุดไปตามหน้าปลาย หรือปลาย สมุดเสมอ (วิมล คำศรี, 2530 : 26.)

สมุดไทย หรือหนังสือบุคของชาวไทยภาคใต้

ความหมายของหนังสือบุค

คำว่า “บุค” ของชาวไทยภาคใต้ มาจากคำ ภาษา สันสกฤตว่า “ปุสุตค” ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “โปตถก” ตาม ภาษาเดิมหมายถึงผ้า เปลือกไม้ และการฉาบทา คำว่า “บุค” จึงน่าจะเป็นรากคำที่ร่วมกันกับคำว่า “สมุด” ของภาคกลาง ซึ่งเดิมหมายถึง หนังสือหรือตำรา ที่ใช้อยู่ในคำว่า “หอสมุด” หรือสมุดไทย

นอกจากนี้ ปรากฏทางภาษาให้ความหมายคำว่า “สมุด” มาจากคำว่า “สัมปฏฐ” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า “หีบ” หรือ “กล่องกลม” โดยเฉพาะคำว่า “ปฏฐ” นั้นแปลว่า “พับ” ซึ่งถ้า จะอนุโลมเข้ากับ “สมุดไทย” ก็อาจเป็นไปได้เพราะรูปแบบของ สมุดไทยเป็นสมุดพับเหมือนกับคำว่า “ปฏฐ” นี้เองชาวไทย ภาคใต้ออกเสียง “ปุด” และเพี้ยนมาเป็น “บุค” ในที่สุด (เรื่องเดิม : 28. และประพนธ์ เรื่องณรงค์, 2529 : 3941 - 3945.)

ชนิดของหนังสือบุค

ชนิดของหนังสือบุคจะจำแนกตามลักษณะสีของกระดาษ คือ บุคดำ บุคขาว

บุคดำ เป็นหนังสือบุคที่มีเนื้อกระดาษสีดำ เขียนด้วย อักษรสีเหลือง สีทอง สีขาว สีเหลือง ทำจากกรงหรือหรดาล ผสมกับน้ำส้มป่อยหรือน้ำมะขามเปียก สีทองทำได้โดยเอา ชาติทองคำผสมกับกรง หรือหรดาล หรือทำเป็นน้ำชุบทอง

วิธีหนึ่งกับใช้แผ่นทองคำเปลวปิดหน้าตัวอักษร เรียกว่า เป็นการรองทอง การรองทองนี้ นอกจากผสมน้ำซุบดังกล่าวแล้วยังปล่อยให้แห้งตกตะกอนชั้นแล้วจึงเอาน้ำที่ได้จากการแช่ฝักส้มป่อยมาผสมกับตะกอนหรือคาล เอาน้ำยาที่ผสมได้มาตากแดดจนหมดแล้วจึงนำไปผสมกับกาวที่ได้จากยางมะขวิดหรือยางกระถิน แล้วจึงนำไปเขียนหรือตัดเส้นในงานลงรักปิดทอง ส่วนสีแดงได้จากชาด และสีทองได้จากทองคำเปลว นอกจากนี้สีขาวที่ใช้เขียนมักทำมาจากดินสอสีขาว ดินสอพอ เป็นต้น

บุคขาว เป็นหนังสือมีเนื้อกระดาษสีขาว เขียนด้วยอักษรสีดำซึ่งได้จากน้ำฝักหรือลูกฝักบางชนิด เช่น ลูกฝักปลั่ง ฝักไม้บางชนิด เช่น ลูกถนน ลูกสมอ เป็นต้น

ขนาดของหนังสือบุค

หนังสือบุคมีหลายขนาด แต่เดิมหนังสือบุคของภาคใต้และสมุดไทยภาคกลาง มีขนาดชื่อเรียกต่างกัน คือการเรียกชื่อสมุดไทยจะเรียกตามขนาด หรือตามความนิยมที่ใช้ เช่น ชื่อเรียกสมุด 50 มาลัยตัด สมุด 40 สมุด 40 ไชหน้าเส้นตอก สมุด 30 จำนวนจะนับเป็นกลับ (กลับหมายถึงใบที่พับเป็นตอนกลับหนึ่งมีสองหน้า) สมุด 50 จะมี 100 หน้า เป็นต้น ขนาดความกว้างยาวของหนังสือบุค เท่าที่มีการรวบรวม 7 ขนาด คือ

1. ขนาดสมุดพก กว้าง 8 ยาว 15 เซนติเมตร
2. ขนาดบุคเป็นสมุดถือเฝ้า (สมุดที่มีเอกลักษณ์ ใช้จดข้อความที่ต้องการนำขึ้นอ่านถวายพระเจ้าแผ่นดิน) กว้าง 20 ยาว 26 เซนติเมตร
3. ขนาดบุคใช้เป็นจดหมายเหตุ มีขนาดกว้าง 12 ยาว 13 เซนติเมตร
4. ขนาดบุคใช้เป็นสมุดเขียนเรื่องพระมาลัย มีขนาดกว้าง 13 ยาว 66 เซนติเมตร
5. ขนาดบุคที่ใช้เป็นสมุดเขียนภาพไตรภูมิ มีขนาดประมาณกว้าง 12 ยาว 63 เซนติเมตร เป็นต้น

สำหรับการกำหนดขนาดบุคตามการจัดระบบข้อมูลของหอสมุดแห่งชาติ ได้ระบุไว้ว่าบุคมี 3 กลุ่ม ตามขนาดดังนี้

1. บุคที่มีขนาดรูปเล่มใหญ่จะต้องมีความกว้างประมาณ 21 - 30 เซนติเมตร ยาว 71 เซนติเมตร ขึ้นไป

2. บุคที่มีขนาดรูปเล่มกลาง จะต้องมีความกว้างประมาณ 11 - 20 เซนติเมตร ยาว 34 - 70 เซนติเมตร ขึ้นไป
3. บุคที่มีขนาดรูปเล่มเล็ก จะต้องมีความกว้างประมาณ 6 - 10 เซนติเมตร ยาว 20 - 34 เซนติเมตร ขึ้นไป (วิมล คำศรี , 2530 : 45.)

อย่างไรก็ตามขนาดของหนังสือบุคตามที่กำหนดดังกล่าวเป็นการประมาณรูปแบบแต่พบว่า หนังสือบุคของชาวภาคใต้โดยทั่วไปมีหลายขนาด แต่ละขนาดจะสัมพันธ์กับเนื้อหาที่เขียน เช่น ถ้าใช้บันทึกวรรณกรรมศาสนา เช่น หนังสือพระมาลัย จะใช้บุค กว้างประมาณ 15 - 20 เซนติเมตร ยาว 70 เซนติเมตร เพราะบันทึกทั้งตัวอักษรและรูปภาพ ส่วนตำนาน ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร นิทานชาดกจะนิยมบันทึกในบุคขนาดกลาง มีความกว้าง 10 - 13 เซนติเมตร และมีความยาว 34 - 40 เซนติเมตร ส่วนหนังสือบุคขนาดเล็กมีความกว้าง 8 - 9 เซนติเมตร มีความยาวเพียง 15 - 16 เซนติเมตร ชาวบ้านบางท้องถิ่นเรียกหนังสือบุคขนาดเล็กว่า บุคดินช้างนิยมบันทึกตำรายา คาลาอาคม (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2529 : 3943.)

การบันทึกตัวอักษรในหนังสือบุค

หนังสือบุคที่แพร่หลายเกิดจากรูปแบบการศึกษาของคนไทยในอดีต ด้านการอ่าน - เขียน ต้องใช้หนังสือประเภทสมุดบันทึกภูมิความรู้ต่างๆ นอกจากนี้การคัดลอกหนังสือก็เป็นธรรมเนียมประเพณีอย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นอย่างสูง เช่น การคัดลอกตำนานศาสนา วรรณกรรมชาดกต่างๆ ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้เกิดอานิสงส์ตามความเชื่อของการสืบทอดพุทธศาสนา โดยเฉพาะการนำชาดกมาใช้เทศน์ เช่น เรื่อง เวสสันดรชาดกหรือ มหาชาติ ผู้ใดสามารถฟังติดต่อกันจนจบความประเสริฐสูงสุดจะบังเกิดแก่นุคคนผู้นั้นตลอดไป ด้วยความเชื่อที่ชาดกเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดสิริมงคลต่อชีวิตในปัจจุบันและอนาคต ดังนั้น จึงเกิดกระบวนการคัดลอกธรรมและมอบให้เป็นสมบัติของวัด (สืบทองศ์ ธรรมชาติ, 2534 : 106.)

อักษรที่ใช้บันทึกข้อมูลในหนังสือสมุดทั่วไปมี 3 แบบ คือ

1. อักษรขอมล้วน

การบันทึกตัวอักษรขอมนี้ถ้าบันทึกด้วยภาษาบาลี เรียกว่า “ขอมบาลี” ถ้าใช้บันทึกด้วยภาษาไทยใช้ เรียกว่า “ขอมไทย” การบันทึกตัวอักษรขอมมักเกี่ยวกับเรื่องคาถาอาคม ชาวบ้านถือว่า อักษรขอมมีความขลังศักดิ์สิทธิ์ การบันทึกอักษรแบบนี้มักบันทึกในหนังสือบูคาใช้อักษรสีขาว หรือสีธง

2. อักษรไทยล้วน

อักษรไทยล้วนมักใช้ในวรรณกรรมทั่วไป คำานาน คำารายา ส่วนใหญ่เป็นบุคขาว ใช้ตัวอักษรสีดำ อักษรไทยจะเป็นอักษรที่ใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บันทึกประวัติศาสตร์บางเรื่อง เช่น พงสาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ใช้อักษรไทยย่อสมัยอยุธยาตอนปลาย อักษรที่บันทึกนั้นยังมีลักษณะการบันทึกตามเสียงของชาวภาคใต้ ฉะนั้นจึงมีความแตกต่างจากอักขระวิธีปัจจุบัน การใช้อักษรไทยในเอกสารหนังสือบูคาของชาวไทยภาคใต้จึงเป็นการรับอิทธิพลด้านตัวอักษรภาษาไทยสมัยอยุธยาด้วย

3. อักษรขอมแทรกไว้ในอักษรไทยเป็นตอนๆ

การบันทึกด้วยตัวอักษรขอมและแทรกไว้ในอักษรไทย เช่นนี้ มักใช้บันทึกคาถา หรือคำประพันธ์ เช่นหนังสือบูคาบางเล่มแบ่งหนังสือเป็น 2 ส่วน คือทางซ้ายมือเป็นอักษรขอมทางขวามือเป็นอักษรไทย ส่วนมากเป็นการบันทึกข้อมูลในบุคขาว (ประพนธ์ เรื่องณรงค์, 2529 : 3941 - 3945.)

นอกจากการบันทึกตัวอักษรในหนังสือบูคาแล้วพบว่า เอกสารหนังสือบูคาขอมยังนิยมวาดภาพประกอบเนื้อหาอีกด้วย เช่นเอกสารตำราโหราศาสตร์ พระมลัย เอกสารกลับนำวัด

โดยเฉพาะ เรื่องวรรณกรรมชาดกต่างๆ ส่วนตำรา ข้อมูลประวัติศาสตร์ที่เขียนเป็นคำานาน มักไม่ปรากฏมีรูปภาพประกอบ

สรุป

กล่าวได้ว่าจารีตประเพณีท้องถิ่นทั้งด้านประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และจารีตการศึกษาของคนไทย ในสังคมโบราณมีความสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการบันทึกข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ของคนไทยท้องถิ่นต่างๆ การบันทึกข้อมูลด้านประวัติศาสตร์จึงเกิดขึ้นพร้อมกับวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นที่ต้องการอธิบายความเป็นมาของประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ การบันทึกข้อมูลดังกล่าว ชี้ให้เห็นรูปแบบของการจดบันทึกข้อมูลอันเป็นแหล่งภูมิความรู้ของคนในท้องถิ่นประการหนึ่งด้วย โดยเฉพาะภูมิความรู้ที่ต้องอาศัยทักษะของการศึกษาด้านอักษรศาสตร์ การจดบันทึกคำานานท้องถิ่นแหล่งต่างๆ จึงมีคุณค่ายิ่งสำหรับนักประวัติศาสตร์ ในการศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความเป็นมาพัฒนาการสังคมมนุษย์ในชุมชนแหล่งต่างๆ นอกจากนี้การบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่นยังบ่งบอกถึงความมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในแหล่งต่างๆ ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารโบราณจึงอาจช่วยให้นักประวัติศาสตร์สามารถค้นพบร่องรอยของหลักฐานที่อธิบายพัฒนาการการจัดตั้งทางสังคม รูปแบบวัฒนธรรมของมนุษย์ในพื้นที่ต่างๆ ปัจจุบันการศึกษาเอกสารโบราณโดยการศึกษาวิเคราะห์ทั้งด้านประวัติศาสตร์ร่วมกับสาขาต่างๆ เช่น การศึกษาด้านโบราณคดี อักษรศาสตร์ (ภาษาศาสตร์) สามารถบูรณาการให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคดั้งเดิมของคนในสังคมได้ด้วย

บรรณานุกรม

- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. 2529. “หนังสือโบราณ” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 10. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์. “บทบาทพุทธศาสนาในวรรณกรรมล้านนา” ศึกษาศาสตร์สารมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ 10 : 2 - 4 (ต.ค. 24 - ก.ย. 25.)
- ชัชวาลย์ พิชะกุล. 2538. การศึกษาเพลงนางเลือดขาว ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัด พัทลุง. มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา.
- ตำนานวัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด). 2513. พระนคร. : ข้าวพานิชย์.
- “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” .ในรวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. 2505.กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ งานพระราชทานเพลิงศพพลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา).
- ตรี อามาตยกุล. 2505. “นครศรีธรรมราช” รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา).
- นิยะดา สาริกภูมิ. “ปัญหาสาขาคภบต่างประเทศ.” เอกสารสัมมนาทางประวัติศาสตร์เรื่อง วรรณกรรมล้านนา. (26 - 28 ต.ค. 24 ณ คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. 2531. “การศึกษาเล่าเรียนสมัยโบราณในภาคใต้.” รายงานการสัมมนา ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชครั้งที่ 4 : ศิลปวัฒนธรรมนครศรีธรรมราชกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช. วิทยาลัยครู นครศรีธรรมราชและกรมศิลปากร.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. 2529. “หนังสือบุค” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 10. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- พระรัตนปัญญาเถระ (แต่ง) แสง มนวิฑูร (แปล). 2517. ชินกาลมาลีปกรณ์. ม.ป.ท. (พิมพ์เป็น อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศ. ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร 20 เมษายน 2517.)
- ลิขิต ลิขิตदानนท์. 2523. “บทบาทพุทธศาสนาในวรรณกรรมล้านนา.” พุทธศาสนาในลานนาไทย. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.
- สืบพงศ์ ธรรมชาติ. 2534. การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดก ภาคใต้จากหนังสือบุค วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. 2526. วรรณกรรมล้านนา. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

